

## Xaqani və Nizami yaradıcılığında yeddi rəqəmi

Elnarə Zeynalova

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.

E-mail: ezeynalova77@gmail.com

**Annotasiya.** Təmtəraqlı üslub, zəngin bədii təsvir vasitələri, mövzu rəngarəngliyi və s. kimi xüsusiyyətlərlə seçilən klassik Şərq poeziyası həm də müxtəlif mifoloji baxışların, mistik görüşlərin, qədim fəlsəfi fikirlərin əks olunduğu bir sistemdir. Bu sistemdə rəqəmlərin, hərflərin, işarələrin belə özünəməxsus işlənmə qaydası vardır. Məsələn, ərəb hərfləri antropomorfik xüsusiyyətlər kəsb edərək, insan sifətinin təsvirinə xidmət edir (yarın gözəl qaməti *alif* ilə, cığaları *kəf*, *cim*, *ra* ilə, ağzı *mim* ilə qarşılaşdırılırdı), rəqəmlər həm riyazi, həm sakral, həm də rəmzi xüsusiyyətləri ilə müxtəlif maraqlı bənzətmələrin yaranmasına səbəb olurdu və s.

Məqalədə rəqəmlər, xüsusən də, həm Şərq, həm Qərb mədəniyyətində kamillik, xoşbəxtlik rəmzi kimi qəbul edilən, qədim dini baxışlarda müqəddəs hesab olunan *yeddi* rəqəmi araşdırılmış, Xaqani Şirvani və Nizami Gəncəvinin əsərlərində bu rəqəmin ifadə etdiyi müxtəlif mənələrdən bəhs edilmişdir.

**Açar sözlər:** rəqəmlər, yeddi, İslam, Şərq poeziyası, Xaqani, Nizami

**Məqalə tarixəsi:** göndərilib – 14.12.2021; qəbul edilib – 20.12.2021

## Seven numbers in the creativity of Khagani and Nizami

Elnara Zeynalova

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS. Azerbaijan.

E-mail: ezeynalova77@gmail.com

**Abstract.** Classical oriental poetry, distinguished by its luxurious style, rich means of artistic description, a variety of themes, etc., is also a system that reflects various mythological views, mystical beliefs, and ancient philosophical ideas. This system has a special way of handling numbers, letters and symbols. For example, Arabic letters have anthropomorphic features and are used to describe a human face (a beautiful lover's waist with *alif*, locks of hair with *kaf*, *jim*, *ra*, mouth with *mim*), numbers give rise to various interesting analogies with both mathematical, sacred, and symbolic properties.

The article examines the numbers, especially the number seven, which is considered a symbol of perfection and happiness and sacred in ancient religious beliefs in both Eastern and Western cultures, and discusses the different meanings of this number in the works of Khagani Shirvani and Nizami Ganjavi.

**Keywords:** numbers, seven, Islam, Oriental poetry, Khagani, Nizami

**Article history:** received – 14.12.2021; accepted – 20.12.2021

### Giriş / Introduction

Rəqəmlərin sirri hələ qədimdən insanları düşündürmüş və onlara qeyri-adi anlamlar veril-

mişdir. Hələ eradan əvvəl dünyanın rəqəmlərin əsasında yarandığını iddia edən rəqəmlər dokt-

rinası mövcud olmuşdur. Əksər hallarda bu doktrinanın qədim yunan filosofu Pifaqor və onun banisi olduğu pifaqorçular məktəbi tərəfindən yaradıldığı iddia edilsə də, bu fikri təkzib edən mənbələr də var [2, s.313]. Bu və ya digər halda rəqəmlər kainatın əsasında duran dörd ünsür – su, hava, od, torpaq kimi qədim filosofların diqqət mərkəzində olmuş və onlar rəqəmlərlə təbiət, kainat arasındakı əlaqəni öyrənməyə çalışmışlar. Deməli, rəqəmlər öz riyazi funksiyaları ilə yanaşı, fəlsəfi əhəmiyyət də kəsb etmişdir. Uğurlu və ya nəhs rəqəmlərə inamın hələ də öz aktuallığını itirməməsi qədimdə onlarla bağlı təsəvvürlərin çox güclü olmasının göstəricisidir.

Maraqlı cəhətlərdən biri də budur ki, həm Şərq, həm də Qərb mədəniyyətində yeddi rəqəmi xüsusilə fərqləndirilmiş və ona ilahi-mistik anlamlar yüklənmişdir. Hətta qədim filosoflar insan həyatının yeddi ildən bir dəyişən mərhələlərdən ibarət olduğunu görtərmiş (böyük ehtimalla “yeddisində nə idisə, yetmişində də odur” atalar sözü də məhz bu fikirlə bağlıdır. Çünki 7 yaş uşaqlıq, 70 yaş isə uşaqlığa qayıdış mərhələsi kimi xarakterizə olunur.) və insanın xoşbəxt olması üçün yeddi ildən bir həyat tərzini dəyişməyi məsləhət görmüşlər.

Qədim Misirdə Osiris tanrısının, qədim Yunanıstanda gözəllik tanrısı Apollonun rəqəmi kimi tanınan yeddinin nağıl və dastanlarda da öz rolu var: qəhrəmanlar yeddi gün, yeddi gecə yol getdikdən sonra mənzil başına çatırlar, yeddi tilsim sındırırlar, yeddibaşlı əjdaha ilə döyüşürlər, yeddi qapıdan keçirlər və s. “Tövrat”, “İncil”, “əl-Qur’ənul-Kərim” kimi müqəddəs kitablarda da bu rəqəmə tez-tez rast gəlinir. Lakin digər dinlərlə müqayisədə yeddinci əsrdə

yaranan İslamda o, daha müqəddəs hesab olunmuş, daha ilahi rəmzi məna daşımışdır. Belə ki, gecələrdən Qədr gecəsini, günlərdən Cümə gününü, aylardan Ramazan ayını üstün tutan Allah-Təala rəqəmlər arasında üstünlüyü yeddiyə vermişdir ki, həm “əl-Qur’ənul-Kərim”də, həm də hədislərdə bu fikri təsdiqləyən faktlar var. Məsələn, “əl-Qur’ənul-Kərim”in birinci surəsi olan “əl-Fətiha” yeddi ayədən ibarətdir və bu ayələrin “Ummul-kitəb” (“Kitabın əsası”) olduğu “Ali İmran” surəsinin yeddinci ayəsində zikr edilmişdir. “Əl-Qur’ənul-Kərim”də yeddi rəqəmini araşdıran suriyalı tədqiqatçı Abdud-Dəim əl-Kəhil bir sıra riyazi hesablamalar aparmışdır ki, onlardan bir neçəsini qeyd etmək maraqlı olar; tədqiqatçıya görə, bu rəqəm müqəddəs kitabda 27 dəfə zikr edilmişdir; yeddinin xatırlandığı ilk surə (“əl-Baqara” – 2-ci surə) və son surə (“ən-Nəbə” – 78-ci surə) arasındakı surələrin sayı 77 təşkil edir [10, s.81] və s.

İslamda dini ayinlərin icrası zamanı da yeddi rəqəminə tez-tez rast gəlinir: həcc ziyarəti zamanı zəvvarlar Kəbənin başına yeddi dəfə dolanırlar, şeytana yeddi dəfə daş atırlar, Səfa ilə Mərvə arasında yeddi dəfə qaçırırlar və s.

Yeddi rəqəmi ilə bağlı olan hədislər də az deyil. *“إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ أُنْزِلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَافٍ – əl-Qur’ən yeddi hərf üzərində nazil olub”* hədisi bunun bariz göstəricisidir. Hədislərdən İslamda bir çox qaydaların məhz yeddi rəqəmi ilə bağlı olduğunun şahidi oluruq. Məsələn, əl-Buxaridən olan səhih hədisə görə, əshabələrdən biri Peyğəmbərin ﷺ yanına gəlib “əl-Qur’ənul-Kərim”in xətməmə müddətini soruşur. Peyğəmbər ﷺ “onu yeddi gündə oxu və bu müddətdən artıq uzatma” cavabını verir [10, s.69].

### Əsas hissə / Main Part

Müxtəlif fəlsəfi görüşlər, fərqli dini baxışlar, elmi fikirlər klassik ədəbiyyata bu və ya digər dərəcədə öz təsirini göstərmiş. Buna görə də, klassik şairlərin əsərlərində müxtəlif dinlərə aid obraz və simvolikaya, qədim filosofların adlarına, müxtəlif elm sahələrinə aid terminlərə, istilahlara tez-tez rast gəlinir. Rəqəmlər də bu cəhətdən istisna deyil. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, müxtəlif ilahi, mistik fikirlərin obyektinə

çevrilən rəqəmlər poeziyadan da yan keçməyib. Onların həm riyazi, həm də sakral xüsusiyyətlərindən geniş istifadə olunub. Məqalədə biz Xaqani, Nizami kimi filosof-şairlərin əsərlərində rəqəmlərdən, xüsusilə də yeddi rəqəmindən hansı məqsədlə istifadə olunduğundan bəhs edəcəyik.

Məlum olduğu kimi, Xaqani Şirvani Şərqi iki işlək dilində – ərəb və fars dillərində nəzm

və nəslrlə gözəl əsərlər yaratmışdır. Onun yaradıcılığına müraciət edən həm yerli, həm də xarici tədqiqatçı və alimlərin fikirlərinin əsas kəşşmə nöqtəsi şairin əsərlərinin dilinin çətin, mürəkkəb olması ilə bağlıdır. Bunun da əsas səbəbi şairin əsərlərində sətirləti, batini mənalar ifadə edən beytlərin üstünlük təşkil etməsidir. Belə sətirləti, batini mənə ifadə etmək üçün Xaqani müxtəlif vasitələrdən istifadə etmişdir ki, onlardan biri də rəqəmlərdir. Onu da qeyd edək ki, klassik Azərbaycan şairləri arasında rəqəmlərə ən çox müraciət edən şair Xaqani olmaqla yanaşı, rəqəmlərin müxtəlif mənə çalarları da məhz Xaqani yaradıcılığında öz əksini tapıb. Şairin belə beytlərini şərh etmək üçün təbii ki, rəqəmlərin sirrinə belə olmaq lazımdır. Əks halda, şairin demək istədiyi fikir ya anlaşılmayacaq, ya da təhrif olunacaq. Bu fikri əyani olaraq konkret bir beyt üzərində göstərək: şair “Töhfətül-İraqeyn”də əmisini mədh edərkən demişdir:

حل کرده مرا بنیم برهان      آن چارده حرف سر قرآن  
کز بهرچه این حروف مدرک      پنج است و چهار و سه  
ودو یک [7، ص. 220]

*Mənə Qur'anla bağlı o 14 hərflə sübutla belə həll etdi,*

*Nəyə görə bu dərk olunan hərflər beşdir, dördü, üçü, ikidir, birdir?*

Beytlər əvvəlki tədqiqatçılar tərəfindən tərcümə və şərh olunarkən 14, 5, 4, 3, 2 və 1 kimi rəqəmlərin ifadə etdiyi mənalar düzgün anlaşılmadığına görə təhrifə uğrayıb. Əvvəlcə birinci beytin tərcümə və şərhinə nəzər salaq:

*“Dəlillə, sübutla eylədi bir-bir,*

*“Quran”ın yüz on dörd sirrini təbir.*

*Xaqani “Quran”ın 114 surədən ibarət olduğuna və onların sirrini öyrəndiyinə işarə edir” [1, s.583].*

Gördüyümüz kimi, birinci beytdəki 14 rəqəmi 114 rəqəmi ilə əvəz olunub. Poetik tərcümədən adekvatlıq, dəqiqlik gözləmək fikrindən uzaq olsam da, beyti şərh etmək naminə 14-ü 114 rəqəminə dəyişməyi elmi cəhətdən düzgün hesab etmərəm. Çünki klassik şairlərin əsərlərində poetik tərcümədən çox şərhələrə önəm verilir və beytin mənasının qeyri-dəqiq şərhə isə şairin çatdırmaq istədiyi fikrin təhrifi deməkdir.

Növbəti beytə baxaq. Onun tərcüməsi orijinala daha yaxın olsa da, izahı beytdə ifadə olunan mənadan çox uzaqdır:

*“Çox asan yol ilə o mahir insan,*

*Etdi “bir”, “iki”, “üç”, “dörd”, “beş”i bəyan.*

*Klassik Şərq ədəbiyyatında 1-9 rəqəmlərinin müəyyənlanmış mənaları vardır: Bir – Allah, iki – iki dünya, üç – nəbatat, cəmədat, heyvanat, dörd – dörd ünsür: su, od, torpaq, hava, beş – hiss: dad bilmək, görmək, eşitmək, ləms, və iyi bilmək (bəzən beş rəqəmi – Məhəmməd Peyğəmbərin əbası altında gizlənənlərə də aid edilir ki, bunlara “Pənctəni-ali-əba” deyilir.) altı – cəhətlər: ön, arxa, sağ, sol, yuxarı və aşağı, yeddi – yerin yeddi təbəqəsi, səkkiz – behiştin səkkiz qapısı (göyün təbəqələri), doqquz – doqquz fəlak (doqquzuncu fəlak guya Allahın qərar tutduğu yerdir.)*

*Xaqani yuxarıdakı beytdə əmisinin rəqəmlərin bu sirrini ona öyrətdiyini xəbər verir” [1, s.583].*

Klassik ədəbiyyatda 1-9 rəqəmlərinin şərhə göstərilən mənalarından geniş istifadə olunub. Həm Xaqani, həm də Nizami yaradıcılığında rəqəmlərin həmin mənaları ilə bağlı yaratdıqları bənzətmələrə tez-tez rast gəlinir. Məsələn, Nizami “Leyli və Məcnun” poemasında kainatı belə təsvir edib:

این هفت قواره شش انگشت      یک دیده چهار دست و  
نه پشت [5]

*Bu yeddi örtüklünün (göyün yeddi qatı), altı barmağı (tərəflər — ön, arxa, sağ, sol, yuxarı və aşağı), bir gözü (günəş), dörd əli (dörd cəhət – şimal, cənub, şərq, qərb) və doqquz ayağı (doqquz fəlak) var.*

Amma bu, o demək deyil ki, rəqəmlər həmişə eyni mənaları ifadə etmişdir. Xaqaninin yuxarıdakı beytlərində olduğu kimi... Əslində beytlərin şərhə daha sadədir: buradakı 6 rəqəm ərəb əlifbası və “əl-Qur’ənul-Kərim”lə bağlıdır. Belə ki, ərəb əlifbasında 28 hərflər var və bu 28 hərfdən 14-ü *muqatta’* və ya *əl-fəvatih* (açanlar) kimi tanınır. Çünki “əl-Qur’ənul-Kərim”in 114 surəsindən 29-u bu hərflərlə başlayır. Belə hərflərə ya tək halda (ق, ن, م), ya da 2 (طه, المص, 4, الم, الر, طسم) 3 (طس, طس, حم)

(المر, 5, كهيعص) hərfdən ibarət birləşmələr şəklində rast gəlinir. Dini mənbələrdə, təfsirlərdə belə hərf və hərf birləşmələri ilə bağlı müxtəlif fikirlər, izahlar olsa da, onlar “əl-Qur’ənul-Kərim”in sirlərindən olaraq qalmaqdadır. Xaqani beytdə məhz bu cəhəti əsas tutmuş və əmisinin ona ilahiyyat elminin bütün dərinliklərini, hətta qaranlıq məsələləri belə öyrətdiyini göstərmişdir.

Yeddi rəqəminin İslamda tutduğu mövqe ilə bağlı girişdə məlumat verilib. Xaqani yaradıcılığında da bu rəqəmə müraciət digər rəqəmlərlə müqayisədə daha çoxdur və onların əksəriyyəti İslamla bağlıdır. Məsələn, “Həbsiyyə”dən götürülmüş aşağıdakı beytə nəzər salaq:

پس از تحصیل دین از هفت مردان      پس از تاول  
وحی از هفت قرا [8]

*Yeddi kişidən dini öyrəndikdən sonra, yeddi oxucudan vəhyi şərh etdikdən sonra.*

Birinci misrada şair kinayə vasitəsi ilə *yeddi kişiye* – əshabul-kəhfə işarə edir. Mənbələrə görə, “əl-Qur’ənul-Kərim” personajları olan yeddi gənc tək Allaha iman gətirdikləri və bütllərə inanmaqdan imtina etdikləri üçün öz qövm-lərini tərk edirlər. Bir mağarada gizlənib Allahın mərhəmətinə sığınırılar [3, s.24]. *Yeddi oxucu* deməklə isə “əl-Qur’ənul-Kərim”in yeddi məşhur oxucusunu nəzərdə tutmuşdur. Belə ki, Peyğəmbər ﷺ sağlığında ilahi kitabın düzgün oxunuşunu özü camaata izah edərmiş, onun vəfatından sonra isə bununla bağlı əshabə və onların tərəfdarları arasında müəyyən ixtilaflar yaranmağa başlayır. Məsələnin daha da kəskinləşəcəyindən qorxuya düşən Huzeyfə bin əl-Yəmən Osmanın yanına gəlib onu məsələdən hali edir. Osman, xanım Hafasada olan orijinal nüsxəni gətizdirərək, Zeyd ibn Sabitə həmin nüsxənin əsasında 8 nüsxə hazırlanmasını əmr edir. Nüsxələr hazır olduqdan sonra onlar Bəsrəyə, Kufəyə, Şama, Məkkəyə, Yəməne, Bəhreynə göndərilir. Bir nüsxə Mədinədə saxlanılır. Axırncı nüsxəni Osman özündə saxlayır və qalan nə varsa, hamısının yandırılmasını əmr edir. Beləliklə, müxtəlif şəhərlərin qareləri “əl-Qur’ənul-Kərim”i vahid qaydada oxumağa başlayırlar. Onların arasında yeddi qare – Əbu Abdurrəhman Nafi bin Abdur-

rəhman bin Əbi Nəim, Abdullah bin Kəsir, Əbu Bəkr Asim, Həmzə bin Habib əz-Zəyyat, Ali bin Həmzə əl-Kisəi, Əbu Amr bin əl-Əlai və Abdullah bin Amiri İslam aləmində xüsusi şöhrət qazanırlar [4, s.7]. Xaqani də Allaha inamının tam olduğunu və “əl-Qur’ənul-Kərim”in düzgün oxunuşunu etibarlı mənbələrdən öyrəndiyini belə bir metodla oxucuya çatdırmışdır.

Xaqaninin nəsr əsərlərində də yeddi rəqəminə rast gəlirik. Ədibin ərəbcə yazdığı bir məktub – mühəddis, xəttat, bələğət sahibi kimi təqdim edilən və yeddi dil bildiyi göstərilən Uhud əd-Din əl-Gəznəviyə ünvanlanmış məktub [9] rəqəmlər baxımından xüsusi maraq kəsb edir. Məktubun Azərbaycan ədəbiyyatşünaslıq elminə bəlli olma tarixi yeni olduğundan tam tədqiq olunmayıb. Lakin onun strukturu haqqında müəyyən fikir yürütmək olar. Səkkiz, min, dörd kimi rəqəmlərə bir neçə yerdə təsadüf olunsada, məktub demək olar ki, yeddi rəqəmi üzərində qurulmuş və təxminən 60 dəfə yeddi rəqəminə müraciət olunmuşdur. Bu müraciətlər daha ətraflı araşdırma tələb etdiyindən burada biz ancaq onlardan bəzilərinin mənasını açıqlamaqla kifayətlənirik: *yeddi dəniz* – qədimdə su hövzəsi yeddi dənizə bölünürdü, hətta belə deyilirdi ki, kim Çinə getmək istəsə, öz rəngi, balıqları, küləyi və s. ilə fərqlənən yeddi dəniz keçməlidir; *yeddi iqlim* – qədim coğrafiya elmi yer kürəsini yeddi iqlimə bölürdü; *yeddi ayə* – “əl-Fətiha surəsi”; *yeddi gün* – həftənin yeddi günü; *yeddi rəng* – təbiətdə və göy qurşağında olan 7 rəng; *yeddi yaşıl sünbül*, *yeddi inək* – “Yusuf surəsi”nin 43, 46-cı ayələri; *yeddi bədən üzvü* – səhih hədisə görə, *Peyğəmbər ﷺ deyib ki, mənə yeddi sümük üzərində səcdə etmək buyurulub: alın (əli ilə burnuna işarə etdi), iki əl, iki diz və iki ayağın uc hissəsi* bunların da cəmi yeddi edir; *yeddi qare* – “əl-Qur’ənul-Kərim”in yeddi məşhur qaresi; *yeddi kəlmə* – yeddi sözdən ibarət “Kəlimətuş-şəhədə”; *yeddi təkbir* – dini bayramlardakı təkbirlərin sayı; *yeddi ulduz (planet)* – Günəş, Ay, Zuhə, Müştəri, Mirrix, Zuhra, Utarid; *yeddi qəsida* – cahiliyyə dövründə qızıl su ilə yazılıb Kəbənin divarından asılmış yeddi müəlləqə; *yeddi təbəqə* – yerin yeddi qatı, *yeddi atəş qapısı* – “əl-Hicr surəsi”nin 44-cü ayəsində zikr edilən cəhənnəmin yeddi qapısı və s.

Yeddi rəqəminə digər klassik şairimizin – Nizaminin əsərlərində də rast gəlinir. Şairin bütün dünyada məşhur olan, dünya ədəbiyyatı kitabxanalarının bəzəyinə çevrilən “Xəmsə”sinə daxil olan poemalardan birinin adı bu rəqəmlə başlayır: “Həft peykər”. Digər poemalarda da yeddi rəqəminə bu və ya digər dərəcədə rast gəlinərsə də, “Həft peykər” bu cəhətdən daha maraqlıdır. Belə ki, hökmdar Bəhram Gur yeddi rəngdə (təbiətdə olan əsas rənglər) tikdirdiyi yeddi qəsrdə yeddi iqlimdən gətirdiyi yeddi gözəllə nağıllar aləmində yaşayır. Həftənin yeddi gününü eyş-ışrətə, əyləncəyə dalan hökmdar təbii ki, ölkənin idarəsindən uzaqlaşır və onu ətrafındakılara həvalə edir. Nəticədə ölkədə hərc-mərclik, özbaşınalıq baş alıb gedir. Maraqlıdır ki, yeddi gözəl sayəsində öz rəiyyəti unudan hökmdar yeddi məzlumun şikayəti ilə qəflət yuxusundan ayılır. Şairin digər əsərlərində yeddi

rəqəminə müraciət olunsada, bu rəqəmin rəmzi mənaları bu poema daxilində bir-birini çox gözəl tamamlamışdır.

Yaxud “Xosrov və Şirin”dən olan aşağıdakı beytə nəzər salaq:

چو هر هفت آنچه بایست از نکویی بکرد آن خو بروی  
از خو بروی [6]

*Gözəllik üçün lazım olan o yeddi şeyin köməyi ilə gözəllərin gözəli olmuşdur.*

Beytdə Nizami Şirinin yeddi vasitənin köməyi ilə gözəlləşdiyini göstərmiş və bununla orta əsrlərdə məşhur olan yeddi kosmetik vasitəyə işarə etmişdir: *xına, sürmə, vəsmə, surxab, sefidab, zərək və qaliyə*. Burada şairin məqsədi Şirinin Xosrov üçün məxsusi hazırladığını, gözəllik üçün tələb olunan bütün vasitələrdən istifadə edərək, onun xoşuna gəlməyə çalışdığını vurğulamaqdır.

### Nəticə / Conclusion

Yeddi rəqəmi, onun Xaqani və Nizaminin əsərlərində işlənmə xüsusiyyətləri ilə bağlı aparılan araşdırmadan belə nəticəyə gəlirik ki, sakral rəqəmlər sırasına daxil olan yeddinin rəmzi mənaları həm fəlsəfi, həm də dini mənbələrlə bağlıdır. Onun ehtiva etdiyi ilahi-mistik mənalar klassik ədəbiyyatdan da yan keçməmişdir. Filosof-şair kimi tanınan Xaqani və Nizami öz əsərlərində rəqəmlərin, xüsusən də yeddinin rəmzi mənalarından bol-bol bəhrələnmişlər. Hər iki şairin yaradıcılığından gətirilən misallar

belə deməyə əsas verir ki, Xaqaninin istifadə etdiyi mənalar daha fəlsəfi və daha mürəkkəbdir. Nizaminin əsərlərində isə belə müraciətlər daha simvolikdir. Bu da təbii ki, əsərlərin janrından qaynaqlanan bir məsələdir.

Ümumiyyətlə, hər iki şairin əsərlərində rəqəmlərin ehtiva etdiyi mənaların arxasında fəlsəfi, dini, elmi mənbələr durur. Buna görə də belə beytlərin şərhə daha dəqiq tərcümə və şərh tələb edir.

### Ədəbiyyat / References

1. Xaqani Şirvani. Seçilmiş əsərləri (tərtib edən: M. Sultanov). Bakı: “Lider”, 2004.
2. Жмудь Л. Я. Наука, философия и религия в раннем пифагореизме. Санкт-Петербург: «Алетейя», 1994.
3. Ислам. Энциклопедический словарь (отв. секр. С.М.Прозоров). Москва: «Наука», 1991.
4. ابن مجاهد. كتاب السبعة في القراءات. تحقيق شوقي ضيف. دار المعارف بمصر. ٧٨٧ ص.
5. بخش ۵ – در مدح شروانشاه اخسان بن منوچهر
6. <https://ganjoor.net/nezami/5ganj/leyli-majnoon/sh5>
7. بخش ۷۳ – پاسخ دادن شیرین به خسرو
8. <https://ganjoor.net/nezami/5ganj/khosro-shirin/sh73/>
9. خاقانی شروانی. تحفة العراقین. به نگارش: حکیم خاقانی. ۴۹۰ ص.
10. خاقانی. دیوان اشعار.
11. URL: <https://ganjoor.net/khaghani>

12. خاقانی شروانی. رسائل.
13. Süleymaniye yazma eser kütüphanesi “Damad İbrahim Paşa” Koleksiyonu. 1173/4.
14. عبد الدائم الكحيل. إشراقات الرقم سبعة في القرآن الكريم. دبي، ١٤٢٧ هـ – ٢٠٠٦ م، ٤٠٠ ص.

## Цифра семь в творчестве Хагани и Низами

Эльнара Зейналова

Институт литературы им. Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

E-mail: ezeynalova77@gmail.com

**Резюме.** Классическая восточная поэзия, отличающаяся такими чертами, как изысканный стиль, богатые средства художественного выражения, разнообразие тем и др. также является системой, отражающей различные мифологические взгляды, мистические воззрения и античные философские идеи. В этой системе имеется особый способ использования чисел, букв и символов. К примеру, арабские буквы имеют антропоморфные черты и служат для описания человеческого лица (красивый стан возлюбленной уподобляли с *алифом*, пряди волос с *каф*, *джим*, *ра*, рот с *мимом*), числа с математическими, сакральными и символическими характеристиками служат поводом для создания разнообразных интересных аналогий. В статье исследуются числа, в особенности число семь, которое считается символом совершенства и счастья, а также считается священным в древних религиозных воззрениях, как в восточной, так и в западной культурах, и раскрываются различные значения этого числа в произведениях Хагани Ширвани и Низами Гянджеви.

**Ключевые слова:** числа, семь, ислам, восточная поэзия, Хагани, Низами